
УДК (UDC)141.201 : 321-051 Бop-051 Xap (045)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.075

**THE CONTEMPORARY WORLD OF THE «PERFECT STORM»
AND «NETWORK OF FORTRESSES»:
INTELLECTUALS' REFLECTIONS**

Serhii Kornovenko,

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

*Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Ukraine, 18031, Cherkasy, 81 Shevchenko Blvd*

Yulia Pasichna,

e-mail: pasichna_yulia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7357-7623>

*Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Ukraine, 18031, Cherkasy, 81 Shevchenko Blvd*

Abstract

We establish the ideological and substantive affinity between the ideas contained in J. Borrell's speech and Y. Harari's essay, the texts of metamodernist philosophers regarding the modern world. They closely echo the theoretical thought of the peacemaking tradition of the 17th – 18th centuries. The public texts of contemporary intellectuals are consistent in that the crises of recent decades have only strengthened the collective desire of the world community in the direction of finding new forms, methods, etc. of higher quality coexistence. Postmodern values and institutions have exhausted their potential. They have to yield to new principles of the world order based on new basics of thinking, perception, response to challenges, etc. One of these, in our opinion, can be the principle of complementarity (mutual complementarity). In the interpretation of J. Borrell is «empathy», Y. Harari «there is no contradiction between such globalism and patriotism». In the understanding of metamodernists is «the resurgence of sincerity, hope, romanticism, affect, and the potential for grand narratives and universal truths, whilst not forfeiting all that we've learnt from postmodernism».

In our opinion, the «perfect storm», «the collapse of the «new peace»» for both diplomats and historians, metamodernist philosophers is not only the state of the contemporary world, but also the time in which «the spirit of the age constantly forges something new». By overcoming fluctuations, uncertainty, etc., European and world politics are forming a reality that, we hope, will be qualitatively better than the previous one, in which peace will become a real value and not a tool of manipulation.

Keywords: J. Borrell, Y. Harari, metamodernists, complementarity, «perfect storm», «network of fortresses»

СУЧАСНИЙ СВІТ «ІДЕАЛЬНОГО ШТОРМУ» ТА «МЕРЕЖІ ФОРТЕЦЬ»: РЕФЛЕКСІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

Сергій Корновенко,

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна, 18031, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81

Юлія Пасічна,

e-mail: pasichna_yulia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7357-7623>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна, 18031, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81

Анотація

Констатуємо ідейно-змістову спорідненість між ідеями, що містяться у промові Ж. Борреля та есе Ю. Харарі, текстах філософів-метамодерністів стосовно сучасного світу. Вони тісно перегукуються з теоретичною думкою миротворчої традиції XVII – XVIII ст. Публічні тексти сучасних інтелектуалів співзвучні у тому, що кризи останніх десятиліть лише посилюють колективне бажання світової спільноти в напрямі пошуку нових форм, способів тощо якіснішого співіснування. Цінності та інституції постмодерну вичерпали свій потенціал. Вони мають поступитися новим принципам світопорядку, що ґрунтуються на нових засадах мислення, сприйняття, реагування на виклики тощо. Одним із таких, на наше переконання, може бути принцип комплементарності (взаємодоповнення). В інтерпретації Ж. Борреля – «емпатії», Ю. Харарі – «між патріотизмом та глобалізмом відсутній внутрішній дисонанс». У розмінні метамодерністів – «відродження щирості, надії, романтизму, емоційності та потенціалу до величних наративів та універсальних істин, не відкидаючи все те, чому ми навчилися завдяки постмодернізму».

На нашу думку, «ідеальний шторм», «крах «нового миру»» як для дипломатів, так і для істориків, філософів-метамодерністів – не лише стан сучасного світу, а і час, в якому «дух епохи постійно кує нове». Долаючи коливання, невизначеність тощо, європейська і світова політика формує реальність, яка, сподіваємось, буде якісно краща за попередню, в якій мир стане справжньою цінністю, а не інструментом маніпуляцій.

Ключові слова: Ж. Боррель, Ю. Харарі, метамодерністи, комплементарність, «ідеальний шторм», «мережа фортець»

Постановка проблеми. Останні півтора десятиліття XX ст. багато в чому визначили перебіг світової історії не лише кінця XX ст., але й початку XXI ст., зумовивши їх характер, заданість і темпи. За відносно короткий період часу – 15 років – політична карта світу зазнала докорінних змін. На міжнародній арені з'явилися інші суб'єкти, міжнародні відносини набули нового змісту. За багатогранністю, неоднозначністю тогочасних суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, їх наслідків історія не знала аналогів. Певні паралелі можна провести з міжвоєнним періодом 1918-1939 рр., але тогочас була відсутня ядерна зброя. Окремі моменти схожості були властиві першому двадцятип'ятиліттю по завершенню Другої світової війни. Однак вони суттєво поступалися як масштабами, так і сутністю трансформацій. Глобальною реальністю 1990-х – початку XXI ст. стало те, що двополярність відійшла у минуле.

Детонатором тогочасних тектонічних змін стала криза умовних як радянської, так і західної ідентичностей. Міжнародна політика набула правил, відмінних від попередніх, конкуренція між суб'єктами міжнародних відносин посилилася. На жаль, світ не став милосерднішим і добрішим. Війни, хоч і не набули масштабів Другої світової, але стали пріоритетним інструментом в обстоюванні інтересів політичних гравців, звичним явищем світової буденності.

Тогочасні виклики стали однією з передумов формування відповіді на екзистенційне питання: «Як жити далі у світі, що змінився?». Фактично йшлося про формування ідеологій за нових обставин. Існувала надія, що світові гравці запропонують ідеологічні концепти, в яких мир стане самоцінністю, а не декларацією, а боротьба і панування розглядатимуться як інструменти самовдосконалення особистості, позбувшись політичного забарвлення та способів міждержавного існування.

Однак перебіг світової історії на початку XXI ст. довів, що боротьба і панування не змінили свого статусу. Зокрема, про це засвідчила агресія Російської Федерації проти України, повномасштабна війна, розпочата країною-агресором 24 лютого 2022 р. Небачена жорстокість, з якою російськими військовими здійснюються воєнні злочини проти цивільного населення України, полонених, підтримка 70% громадян РФ злочинних дій керівництва своєї держави, – ці та інші фактори викликали соціокультурний шок в Україні, світі, несприйняття і відповідні санкції проти країни-агресора.

Питання «Як жити далі у світі, що змінився?» після 24 лютого 2022 р. стало не просто актуальним, а «архіважливим» як для світу загалом, так і для геополітичних гравців та політичних еліт зокрема. Воно стало предметом серйозного обговорення упродовж жовтня-грудня 2022 р. як на найвищому рівні у країнах ЄС, так і визнаними в світі інтелектуалами. Зокрема, 10 жовтня 2022 р. у Брюсселі відбулася Щорічна конференція послів ЄС. Промовою «Ми входимо в ідеальний шторм» (Vogrell, 2022) її відкрив Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель, 19 грудня 2022 р. побачило світ есе Юваль Ной Харарі «Кінець «нового миру»» (Kinets «novoho миру»..., 2022) в його колонці для The Atlantic.

Аналіз попередніх досліджень. Промова Ж. Борреля, есе Ю. Харарі стали об'єктом уваги О. Зінченко (Zinchenko, 2022), В. Орлик (Orlyk, 2022), Н. Мамченко (Mamchenko, 2022), І. Тележнікова і Т. Козуб (Telezhnykov & Kozub, 2022) та інших авторів. Водночас, зважаючи на змістовний потенціал цих публічних текстів, не всі їх аспекти розкрито повною мірою, практично відсутні їх компаративний аналіз, зіставлення з культурною епохою сучасного світу, історичні паралелі.

Метою дослідження є аналіз публічних текстів Ж. Борреля та Ю. Харарі у контексті метамодерністського осмислення сучасності, виявлення і з'ясування історичних паралелей.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, зміст виступу Ж. Борреля та есе Ю. Харарі стає зрозумілішим, якщо взяти до уваги культурну епоху сучасного світу, в яку ми живемо. Вона новітніми філософами, мислителями розуміється як метамодернізм – «мінливий стан «між» та «за» межами іронії й щирості, наївності та обізнаності, релятивізму та істини, оптимізму та сумніву, пошук множинності неспівмірних та невовимих горизонтів. Ми повинні рухатися вперед і коливатися!» (Terner, 2015). Авторами терміну і концепції є голландський філософ Робін ван ден Аккер і норвезький теоретик медіа Тимотеус Вермюлен. Їх спільна праця на цю тему «Замітки про метамодернізм» з'явилися у 2010 р. (Haiduk, 2021: 27). В їхньому розумінні, «мета» походить від філософії Платона і означає коливання між двома протилежними поняттями та одночасність їх використання/застосування (Vermyulen & Akker, 2010).

Ми вважаємо, що у метамодернізмі поєднується на перший погляд непоєдане, він є своєрідним оксюмороном, коливанням між іронією та щирістю,

конструкцією та деконструкцією, апатією та потягом тощо. Його поява, на переконання більшості сучасних дослідників, зумовлена трансформаціями 1990-х рр. – перших десятиліть XXI ст.: зміни клімату, фінансові та економічні кризи, зміна політичної карти світу, збільшення кількості збройних конфліктів тощо.

У 2011 р. Люк Тернер опублікував «Маніфест метамодерніста» (Terнер, 2015) (далі – «Маніфест»). Ключові його положення суголосні з основними тезами промови Ж. Борреля та есе Ю. Харарі. Між цими текстами чітко простежується ідейний взаємовплив, схожість поглядів і думок, висловлених метамодерністами-філософами, дипломатом, істориком щодо сучасної для них реальності. Зокрема, у «Маніфесті» йдеться про те, що «коливання – закономірний світопорядок», «сучасність є симптомом двоїстого народження невідкладності та згасання. Сьогодні ми рівнозначно переживаємо ностальгію та футуризм. Новітні технології створюють можливість одночасного сприйняття й розігрування подій з багатьох позицій...», «все, що існує, охоплене незворотним сповзанням до стану максимальної ентропійної несхожості», «вся інформація є підґрунтям знання, чи то емпіричного, чи то афористичного, незалежно від її правдоцінності», «ми повинні прийняти науково-поетичний синтез та інформовану наївність магічного реалізму. Помилка породжує смисл» (Terнер, 2015).

Цікавою також є у ньому теза з приводу розуміння метамодернізмом сучасності, що ідейно і за змістом споріднена з промовою Ж. Борреля та есе Ю. Харарі: «Сучасність є симптомом двоїстого народження невідкладності та згасання. Сьогодні ми рівнозначно переживаємо ностальгію та футуризм. Новітні технології створюють можливість одночасного сприйняття й розігрування подій з багатьох позицій...» (Terнер, 2015).

Крізь призму метамодернізму проаналізуємо публічні тексти Ж. Борреля та Ю. Харарі.

У своєму виступі «Ми входимо в ідеальний шторм» дипломат дав відповідь на два ключові питання: перше – «Що відбувається?»; друге – «Як ми діємо?» (Borrell, 2022). На нашу думку, по суті він спробував відповісти на екзистенційне питання: «Як жити далі у світі, що змінився?». Ним було визначено, що настав «світ, де панує невизначеність. ... Невизначеність перетворилася на правило. Події, які мали б ніколи не відбутися, відбуваються одна за одною» (Borrell, 2022).

«Що відбувається?»

Сучасний світ, на переконання високопосадовця, має три ключові характеристики. Перша – «безладна багатополарність. ... При цьому світ не є суто двоуполарним. Є багато гравців, кожен зі своїми інтересами і цінностями» (Borrell, 2022). Безладна багатополарність утворюється «державами-гойдалками», які водночас «є гравцями та полюсами», на фоні американо-китайської «структуруючої» конкуренції.

Дипломат об'єктивно визнав, що одним із світових політичних трендів «є тренд на авторитаризм. Авторитаризм розвивається. Тепер це не тільки Китай і Росія. Іноді авторитарні держави носять костюм демократії, але вже не є демократіями» (Borrell, 2022). В аналізі цієї характеристики сучасного світу, на нашу думку, Ж. Боррель незаангажований. Зокрема, він акцентує увагу на тому, що у «таборі демократії» – тих країн, хто на боці США в їхній конкуренції з Китаєм, «є дуже багато авторитарних режимів». У такий спосіб він не заперечує того, що «умовний Захід» не є суто демократичним. Теза «Ми – демократії», на його переконання – неправда (Borrell, 2022). З іншого боку, іншій/відмінній не є підставою ворожості між тими країнами, що на боці США. І це теж незаперечний факт.

Друга характеристика сучасного світу – його конкурентність. В інтерпретації Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, особливість конкуренції у сучасному світі полягає у тому, що «все стає

зброєю»: енергетика, інвестиції, інформація, міграційні потоки тощо (Borrell, 2022). Фактично, керуючись таким розумінням «конкуренції», на нашу думку, мова йде про війну всіх проти всіх у світовому масштабі. Отже, є всі підстави говорити про Третю світову війну, про її сценарій без застосування ядерної зброї. Таке наше розуміння протистояння у сучасному світі корелюється з тезою Ж. Борреля про те, що «йде глобальна боротьба за доступ до стратегічних сфер: кіберпростору, морського чи космічного простору» (Borrell, 2022). Дипломат, констатуєчи факт «глобальної боротьби» не з'ясовує її причини/причин. Як на нас, вона/вони очевидна/очевидні. Жодна зі світових країн (об'єднань/союзів/блоків тощо) не відмовилася від амбіції на статус світового гегемона з відповідними від цього наслідками. Геополітичні гравці, їхні політичні еліти, не бачать світ і цивілізацію планети Земля єдиним суб'єктом, що існує на засадах взаємодоповнення – комплементарності.

Третя характеристика сучасного світу – «зростання націоналізму, ревізіонізму плюс політика ідентичності» (Borrell, 2022). Високопосадовець у розкритті її змісту наводить приклади використання В. Путіним радикального націоналізму та імперіалізму задля досягнення своїх цілей, а також Глобального Півдня, що має претензію на окремішнього геополітичного гравця. Щоправда, дипломат не вдається до аналізу джерел цих явищ, не висловлює ставлення до них з боку ЄС. Ми вважаємо, що глибинною підставою їх появи та подібних до них явищ є взаємна глобальна «глухота», «сліпота», нерозуміння різними світовими суб'єктами один одного, надмірна їхня амбіційність, дефрагментація феномену «людська цивілізація планети Земля».

На думку Ж. Борреля, одним із наслідків «зростання націоналізму, ревізіонізму плюс політики ідентичності» є повернення війни між державами. Він розрізняє війну «як у фільмах, з танками, піхотою», а також гібридні війни, війни за інформацію (Borrell, 2022). Всі вони мають місце у сучасному світі, є його характеристикою.

Особливу увагу доповідачем було приділено інформаційній війні та битві світоглядів. Комунікація ним справедливо трактується «полем бою» не менш важливим, ніж завоювання звичайного простору. Це битва за уми, в якій ЄС має воювати і яку має виграти. «Дипломатія ЄС повинна бути набагато більше залучена у битву наративів. Вона не є чимось другорядним, це велика битва за душі людей» (Borrell, 2022), – узагальнив високопосадовець.

Окрім суттєвої характеристики сучасного світу, в промові було констатовано, що світ переживає глобальну кризу, зумовлену чотирма чинниками. Перший – війна в Україні. Ж. Боррель визнав те, що керівництво ЄС не вірило у напад РФ на Україну і у спроможність української політичної нації до опору. «І ми не вірили, що війна буде... і не передбачали, що Україна готова чинити опір так запекло і так успішно, як вона це робить», – зауважив Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки. Другий – Китай, зокрема військові ігри навколо Тайваню. Третій – продовольча та енергетична світові кризи. Четвертий – погіршення загальносвітової безпекової ситуації: «Багато одночасних криз створюють тенденції, які рухають цей світ» (Borrell, 2022).

«Як ми діємо?»

Відповідно до задекларованого на початку виступу, Ж. Боррель розкрив і питання «Як ми діємо?». Відповідаючи на нього, як на нас, він намагався балансувати між крайнощами, пропонуючи позицію «над». Дипломат вважає, що ЄС потрібно навчитися бути сміливим. Розкриваючи цю думку, високопосадовець наголошує на тому, що докорінної трансформації насамперед має зазнати Євросоюзу у напрямі більшої політичності та емпатії. Дії – стати проактивними та реактивними. Задля збереження єдності між країнами-членами ЄС, його суб'єктності як геополітичного гравця, аргументовано вважає Ж. Боррель, потрібно балансувати між крайнощами, відмовитися від нав'язування європейської моделі іншим

ідентичностям як найкращої, а тому обов'язкової до наслідування, «більше слухати решту світу» (Borrell, 2022).

На нашу думку, у цьому контексті Європейський Союз справді потрібно відійти від концепції «європоцентризму» насамперед як стратегії розуміння/сприйняття себе, іншого з позиції «вищості». Альтернативою, на нашу думку, є стратегія комплементарності (взаємодоповнення) – «рівності/рівнозначності культур», «діалогу і взаєморозуміння культур». Це ж стосується і стратегії «розумного балансу» у взаєминах між країнами-членами ЄС. Не просто «більше слухати решту світу», а «чути» як «решту світу», так і субсвіти євросоюзного світу. У діалозі «тих, хто чує» формувати взаєморозуміння, взаємодію, взаємодоповнювати один одного. На наше переконання, за таких умов реальністю стане висловлене Ж. Боррелем прагнення «зрозуміти світ таким, яким він є, і донести до нього голос Європи» (Borrell, 2022).

Зважаючи на швидкоплинність геополітичних процесів, їх нестандартність, порівняно з попередніми століттями, а також більшу загрозливість для світу, ЄС має «бути в режимі 24-годинного реагування. ...«Ми ніколи цього не робили» – це не рецепт. ...Ми повинні визначити наші цілі», – переконаний Ж. Боррель (Borrell, 2022). Кризи, кризовість, «ідеальний шторм», – підстава до переосмислення перспектив, інструментів управління кризовими станами. Зокрема, кризовий менеджмент з вимірами «сьогодні – вчора – завтра», який має місце у сучасному ЄС, повинен трансформуватися у перспективний менеджмент. Його виміри – середньострокова та довгострокова перспективи з урахуванням взаємозв'язків між технологіями, що змінюють світ, кліматом і сировиною, енергією. Головне, на переконання високопосадовця, – одна залежність не повинна замінитися іншою (Borrell, 2022).

Отже, узагальнивши відповідь Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки на запитання: «Як ми діємо?», є достатньо підстав виокремити такі ключові моменти: 1) змінюємо свідомість, мислення ЄС; 2) відходимо від нав'язування європейської моделі як найкращої, а тому обов'язкової; 3) емпатично ставимося до іншого; 4) краще визначаємо цілі ЄС; 5) не змінюємо одну залежність іншою, враховуємо взаємозв'язок між технологіями, що змінюють світ, кліматом і сировиною, енергією.

У своєму есе «Кінець «нового миру»» (Kinets «novoho myru»..., 2022), розміщеному в його колонці для «The Atlantic», Ю. Харарі дав відповідь на три ключові питання: 1) основи сучасного світу – в його розумінні «три кити «нового миру»»; 2) причини трансформації сучасного світу – «атака на ліберальні цінності»; 3) формула порятунку сучасного світу – «як врятувати «новий мир»». На нашу думку, як у випадку і з Ж. Боррелем, йдеться про відповідь на одне екзистенційне питання: «Як жити далі у світі, що змінився?».

«Три кити “нового миру”»

Під «новим миром» Ю. Харарі розуміє світоустрій, що склався по завершенню Другої світової війни. На його думку, він став результатом трьох ключових глобальних процесів. Перший – технологічні зміни, насамперед винахід ядерної зброї. Наявність останньої значно підвищила ціну війни (Kinets «novoho myru»..., 2022). Такі судження історика, як на нас, є резонними, зважаючи на те, що ядерна зброя, а відповідно і ядерна війна є реальною загрозою планетарного масштабу, в якій не може бути ні переможців, ні переможених, ні людської цивілізації загалом.

Другий – економічні зміни, що значно зменшили прибуток від війни (Kinets «novoho myru»..., 2022). Інтелектуальний капітал: наукові, технічні, організаційні знання, – витіснив із пріоритетних позицій природні ресурси. Нова економічна реальність різко знизила рентабельність завоювань, оскільки, як слушно зауважує Ю. Харарі, «срібні копальні легко захопити силою, але знання так не отримати». Грабунок не може зробити країну-агресора багатшою, компенсувати повною мірою

витрати на війну (Kinets «novoho mygu»..., 2022). Цікаво, що такі судження Ю. Харарі перегукуються з думками Б. Стругацького. У 1992 р. відомий мислитель, письменник-фантаст у розголомому інтерв'ю журналісту «Собеседника» Д. Бикову висловився аналогічно про те, що «війна перестала бути вигідною економічно. ... Науково-технічна революція спричинила розуміння війни як складного і дуже вартісного способу самогубства» (Strugatskiy, 2022).

Третій – культурні та інституційні зміни. «Новий мир» для історика докорінно відмінний від стародавніх суспільств ціннісним переосмисленням, іншим від попереднього розумінням війни. Для стародавніх митців, філософів, культури загалом, як відомо, було природним оспівувати війну (Panafidin, (2022:345-355). За Ю. Харарі, тогочас «довго домінувала культура мілітаризму» (Kinets «novoho mygu»..., 2022). Такі судження історика справді підтверджуються аналізом спадщини таких філософів, як Геракліт, Платон тощо. Зокрема, Геракліт вважав, що «війна є батько всього, цар всього» (Asmus, 1965), «війна є всезагальна, і все відбувається через боротьбу і за необхідності» (Statti i materialy, prysviacheni Heraklitovi, 1963). На думку Платона, «все у нас пристосовано до війни, і законодавець, по-моєму, визначив все, беручи до уваги власне війну. ...Він помітив, я думаю, нерозумність більшості людей, що не розуміють, що у всіх нас упродовж життя триває безперервна війна з усіма державами. ...Оскільки те, що більшість людей називає миром, є лише ім'я, насправді від природи існує вічна непримиренна війна між усіма державами» (Dialogi Platona, N.d.).

Натомість для «нового миру» властиве «викриття жахів війни», її засудження, – стверджує Ю. Харарі (Kinets «novoho mygu»..., 2022). За нашими спостереженнями, характерною рисою Нового часу, зокрема XVII – XVIII ст., була і розробка концепцій вічного миру, інституційних засад єдності людства. Ці та інші проекти представлено у спадщині Максимільяна де Бетюн Сюллі, абата Сен-П'єра, Жан-Жака Руссо та інших. Зокрема, Сюллі у 1634 р. оприлюднив текст проекту «християнської республіки» як конфедерації народів Європи, Сен-П'єр – у 1713 р. «Проект встановлення вічного миру в Європі», Ж.-Ж. Руссо – у 1781 р. «Судження про проект Вічного миру» (Hnatiuk & Chornohor, 2010; Koriika & Shynkarenko, 2001).

Культурне переосмислення війни у «новому мирі», на переконання історика, дало поштовх до реформ охорони здоров'я, до інституційних змін: створення глобального порядку для мирного розвитку країн і стримування розпалювачів війни. «Новий мир»/світовий порядок ґрунтується на ліберальних цінностях, які набули статусу універсальних, на вірі в них та мирне функціонування глобальних інститутів. З-поміж наріжних цінностей «нового миру» історик виокремлює такі: «всі люди повинні мати однакові основні свободи, жодна група людей за своєю природою не вища за інші, всі люди мають спільну історію, цінності та інтереси» (Kinets «novoho mygu»..., 2022). Як засвідчує аналіз цього переліку, на наше переконання, мова йде про незмінну людську ідентичність, про те, що вирізняє Homo Sapiens з тваринного світу, про те, що розмаїття світу людей об'єднує в єдину людську цивілізацію, про принцип комплементарності, на якому вона ґрунтується. У цьому вбачаємо суголосність з тезами Ж. Борреля.

Для філософа «новий мир» є «золотим віком людства». До такого висновку він приходять на підставі критичного зіставлення з попередніми періодами в історії людства. Зокрема, «загубленим золотим віком» він вважає 1710-і, 1810-і, 1910-і роки як етапи серйозних суспільно-політичних потрясінь із багаточисленними людськими жертвами. Натомість 2010-і роки – «новий мир»/«золотий вік», оскільки означає «неймовірність війни», що підтверджує скорочення державних витрат на військову потреби. Він став можливим завдяки досягненням людей, що надали перевагу функціональному функціонуючого глобального порядку (Kinets «novoho mygu»..., 2022).

На нашу думку, у характеристиці «нового миру» Ю. Харарі його дещо ідеалізує, наведені ним статистичні дані не є вповні переконливими. Автор під час

аналізу не говорить про «зворотний бік медалі»: про суперечності глобального світу, про слабкі місця у функціонуванні глобальних інститутів, їхній дедалі зростаючій малоефективності у мирному співіснуванні, про конфлікт різних ідентичностей. Про що зауважує, наприклад, Ж. Боррель. З іншого боку, і високопосадовець, і філософ суголосні у тому, що сучасний світ – не диво, а результат практичної діяльності, спільних цінностей та віри в них.

Таким чином, «новий мир» – «золотий вік людства», сформований по завершенню Другої світової війни технологічними, економічними, культурними та інституційними змінами, зусиллями політичних еліт. Він ґрунтується на глобальних універсальних цінностях, вірі в них.

Атака на ліберальні цінності

Ліберальні цінності «нового миру», на думку Ю. Харарі, стали об'єктом атак. Дослідник відвертий у своєму аналізі причин цих атак, а також тих суб'єктів, що атакували «новий мир». Він резонно, як на нас, зауважив, що причиною атак стало ігнорування «новим миром» окремих ідентичностей, котрі не прагнули війни, а домагалися просування своїх інтересів, стверджуючи у такий спосіб власну ідентичність і традиції. У цьому його міркування співзвучні з думками Ж. Борреля щодо зверхності «європейської моделі» стосовно до інших моделей. Ю. Харарі виправдано акцентує увагу на тому, що надмірні амбіції окремих геополітичних гравців не виходили за межі їх інтересів, не пропонували жодної альтернативи, вносили деструктив у розумний баланс світопорядку, що сформувався. Вони не стосувалися того, аби удосконалити «новий мир», не містили відповіді на запитання: «Як різні держави взаємодіятимуть одна з одною за відсутності універсальних цінностей і глобальних інститутів?» (Kinets «novoho mugu»..., 2022). Водночас ці амбіції, на нашу думку, – каталізатор атак на «новий мир».

Бачення майбутнього тими геополітичними суб'єктами, хто атакував «новий мир», корелювалося з «мілітаристською культурою» і розумілося як «мережа обнесених стінами, але дружніх одна одній фортець», – стверджує Ю. Харарі. Натомість історичний досвід аргументовано переконує, що це не реальність, а утопія (Kinets «novoho mugu»..., 2022). Ми вважаємо, що принцип ієрархії культур не лише суперечить елементарним засадам виживання людства як цілісності, він є джерелом ворожості ідентичностей між собою, їхнього збройного взаємовищення. Ю. Харарі виправдано, на нашу думку, акцентує на цьому, вважаючи, що «модель мережі фортець була рецептом катастрофи». По факту він, як і Ж. Боррель, говорить про безладну багатополарність, в якій кожна з фортець «хоче отримати трохи більше землі, безпеки та процвітання за рахунок сусідів» (Kinets «novoho mugu»..., 2022).

Атаку на «новий мир», його цінності, на переконання історика, «розпочали держави-ізгої на кшталт Ірану та лідери-ізгої на зразок Путіна». Однак самі собою вони не були настільки сильними, аби самотужки знищити «новий мир». Їхні атаки корелювалися з атаками на «новий мир» тих країн, що отримували від нього найбільшу вигоду. Такими державами історик насамперед називає Китай, Індію, Бразилію, Польщу, Велику Британію, США (Kinets «novoho mugu»..., 2022). У такий спосіб він зазначає, що і країни, причетні до творення «нового миру», теж належать до тих, хто його атакує, перераховуючи їх. У цьому він конкретніший за Ж. Борреля, який обмежився лише Китаєм та Росією, США піддав м'якій критиці за позицію щодо ЄС.

Найнебезпечнішою з усіх атак, що у разі успіху призведе до краху «нового миру», на думку історика, є путінська авантюра, оскільки нею порушено «найбільше табу «нового миру»». Ним, як відомо, є «неймовірність війни». Відповідно російська агресія пришвидшить мілітаризацію демократій, весь світ стане схожим на Росію, настане чергова епоха воєн, злиднів і хвороб, «автократи всього світу зрозуміють, що завойовницькі війни знову можливі». Путін розраховував на те, вважає філософ, що його агресія не призведе до жодних ефективних дій проти нього (Kinets «novoho mugu»..., 2022).

Ю. Харарі визначив причини путінської агресії проти України. З-поміж них він виокремлює дві ключові: 1) путінські імперські амбіції: «не змірився з розпадом Російської імперії»; 2) невизнання самостійності й окремішності держав, що утворилися на пострадянському просторі, зокрема, України та Грузії (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

Філософом визначено і головний прорахунок лідера країни-агресора. На його думку, Путін виявився катастрофічно неготовим до головного – мужності українського народу (Kinets «novoho tugu»..., 2022). Від себе додамо: як засвідчує виступ Ж. Борреля та позиція інших світових та європейських лідерів, до цього не був готовий і ЄС та інші країни цивілізованого світу.

Таким чином, Ю. Харарі чітко розрізняє «новий мир», країни, що його уособлюють, країни, що підривають «новий мир», країни-ізгої, що спровокували атаку на «новий мир», з'ясовано причини атаки. Ним констатовано стан війни, спровокований «путінською авантюрою» як проти України, так і «нового миру» загалом. Визнано, що мужність українського народу – основне джерело краху путінської авантюри, порятунку «нового миру».

Як врятувати «новий мир»

Окрім характеристики «нового миру», аналізу причин та сутності атак на нього, історик спробував визначити формулу порятунку «нового миру». Свою позицію він ідентифікує як таку, що над крайнощами. У цьому вона схожа до позиції Ж. Борреля і у дусі культурної епохи метамодернізму. Він відходить від двох протилежностей. Перша з них була сформульована по закінченню холодної війни: «мир неминучий, що він буде непорушним, навіть якщо знехтувати глобальним порядком». Друга побачила світ після початку широкомасштабної агресії Росії проти України: «мир завжди був ілюзією, що війна – це некерована сила природи і що єдиний вибір, який є у людей – це бути здобиччю або хижакком» (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

Ю. Харарі слушно ці протилежності називає хибними. Перша помилкова, оскільки встановлення миру – довгострокові зусилля із захисту універсальних цінностей, створення інститутів співпраці. Друга помилкова, тому що війна і мир – рішення людей, а не закони природи чи неминучість. Ключова роль і у війні, і у мирі за людьми, оскільки це в їхніх силах, це їхні рішення (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

Ю. Харарі констатує розпад «нового миру». Визнає помилковість ідеї повернення до нього. Його конкретні пропозиції зводяться до такого. По-перше, глобальний світопорядок, що прийде на зміну «нового миру», має бути досконалішим. По-друге, важливіша роль у ньому має належати незахідним державам, які готові стати його частиною. По-третє, він має визнати важливість почуття національної належності, розуміючи, що між патріотизмом та глобалізмом відсутній внутрішній дисонанс. По-четверте, переоцінка себе та іншого: патріотизм – не ненависть до іноземця. По-п'яте, патріотизм – любов до своїх співвітчизників і, якщо хочете захистити їх від війни, пандемії та екологічного колапсу, найкращий спосіб – міжнародна співпраця (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

На нашу думку, Ю. Харарі, як і Ж. Боррель, що суголосно з культурною епохою метамодернізму, озвучив принцип комплементарності (взаємодоповнення) як основу глобального світопорядку, в якому є місце всім ідентичностям, яких «чують», «розуміють», з якими «рахаються», які доповнюють одна одну, утворюючи оркестрну поліфонію людської цивілізації XXI ст.

Є достатньо підстав вважати, що промова Ж. Борреля, есе Ю. Харарі, окрім зазначеного вище – продовження миротворчої традиції попередніх століть. Остання, зокрема, активно стверджувалася і розвивалася у XVII ст. та у період Просвітництва. Представлена вона теоретичною думкою В. Пенна, Ш.І. де Сент-П'єра, Г. Лейбніца, К.-Ф. Вольнея, М. Кондорсе, Ж.-Ж. Руссо, А. Тюрго, А. Сміта, А. Сен-Симона, П.-Ж. Прудона та інших авторів. Їхні розмисли як рефлексія на тогочасний «ідеальний

шторм» та «мережу фортець» стосувалися засад миру. Його вони розуміли, як «вічний мир», в якому панує духовна єдність між людьми та солідарність економічних інтересів, йшлося й про спільні інституції, засновані на принципі «добровільної згоди» між «суверенними правителями Європи».

Так, В. Пенн у творі «Досвід про теперішній і майбутній мир в Європі...» (далі – «Досвід»), написаному 1693 р., наводить такі переваги миру: 1) зберігає гроші; 2) території не зазнають руйнацій; 3) торгівля не ускладнюється безпековими та іншими ризиками; 4) сполучення здійснюється без перешкод. Концепція миру в Європі автора «Досвіду» передбачала: 1) «добру згоду» «суверенних правителів Європи»; 2) створення таких глобальних інституцій, як «Конгрес» або «Палата держав», або «Парламент»; 3) визначення Верховною асамблеєю загальнообов'язкових для всіх членів норм права; 4) Верховна асамблея уповноважена вирішувати можливі конфлікти між учасниками «доброї згоди» (Penn, 1963).

Наскрізна ідея «Великого плану», що на початку XVII ст. написав Максиміліан де Бетюн (герцог Сюллі), полягала у створенні об'єднаної Європи. До складу такого об'єднання мало б входити п'ятнадцять рівнозначних суб'єктів. Ключове у роздумах герцога Сюллі – рівнозначні, рівні за силою. Основою «Великого плану» герцога Сюллі мали стати нові адміністративні кордони між державами-членами, які змінювали б наявні на той час розміри території держав задля вирівнювання їх сили. Здійснювати керівництво об'єднаною Європою мала «Рада Європи», завданням якої було б урегулювання розбіжностей і керівництво спільною армією. Також передбачалось створення європейського сенату у складі 66 осіб із їх щотрирічною ротацією. Англійський філософ і правознавець Дж. Бентам у праці «Про загальний і вічний мир» (1789 р.) виклав власну ідею створення європейської асамблеї та побудову спільної армії (Hnatiuk & Chornohor, 2010; Копііка & Shynkarenko, 2001).

Визначним представником миротворчої традиції епохи Просвітництва став І. Кант. Окремі положення його концепції «вічного миру» знайшли практичне втілення у XX ст., сам ідейний конструкт не втратив актуальності у XXI ст., стали предметом осмислення, сформувавши відповідну інтелектуальну традицію (Husiev, 2000; Ostapenko & Riashko, 2015). Основні тези кантівського розуміння миру відображені й у промові Ж. Борреля та есе Ю. Харарі.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, констатуємо, що спостерігаємо ідейно-змістову спорідненість між ідеями, що містяться у промові Ж. Борреля та есе Ю. Харарі, текстах філософів-метамодерністів стосовно сучасного світу. Вони тісно перегукуються з теоретичною думкою миротворчої традиції XVII-XVIII ст. Публічні тексти сучасних дипломатів й інтелектуалів співзвучні у тому, що кризи останніх десятиліть лише посилюють колективне бажання світової спільноти в напрямі пошуку нових форм, способів тощо якіснішого співіснування. Цінності та інституції постмодерну вичерпали свій потенціал. Вони мають поступитися новим принципам світопорядку, що ґрунтуються на нових засадах мислення, сприйняття, реагування на виклики тощо. Одним із таких, на наше переконання, може бути принцип комплементарності (взаємодоповнення). В інтерпретації Ж. Борреля – «емпатії», Ю. Харарі – «між патріотизмом та глобалізмом відсутній внутрішній дисонанс». У розмінні метамодерністів – «відродження щирості, надії, романтизму, емоційності та потенціалу до величних наративів та універсальних істин, не відкидаючи все те, чому ми навчилися завдяки постмодернізму».

На нашу думку, «ідеальний шторм», «крах «нового миру»» як для дипломатів, так і для істориків, філософів-метамодерністів – не лише стан сучасного світу, а і час, в якому «дух епохи постійно кує нове». Долаючи коливання, невизначеність тощо, європейська і світова політика формує реальність, яка, сподіваємось, буде якісно краща за попередню, в якій мир стане справжньою цінністю, а не інструментом маніпуляцій.

REFERENCES

- Asmus, V.** (1965). *Istoriya antichnoy filosofii*. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
- Borrell, Josep** (2022, October 12). My vkhodymo v idealnyi shtorm»: vystup top-dyplomata ES pro novu svitovu realnist. *Yevropeiska pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/w7k1ohK> [in Ukrainian].
- Dialogi Platona (N.d.). *PSYLIB*. Retrieved from <https://cutt.ly/S7k4fMt> [in Russian].
- Haiduk, N.** (2021). Fenomen metamodernizmu yak pereosmyslennia modernizmu ta kontseptualne prodovzhennia postmodernizmu. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu Serii: filozofii, kulturolohiia, sotsiolohiia*, 21, 24-30 [in Ukrainian].
- Hnatiuk, M. & Chornohor, Ya.** (2010). Zarodzhennia idei obiednannia Yevropy. *Viche*, 20, zhovten [in Ukrainian].
- Husiev, V.** (2000). Kant: filozofske obhruntuvannia idei myru. *Naukovi zapysky NaUKMA: Filozofii ta relihiioznastvo*, 18, 8-16 [in Ukrainian].
- Kinets «novoho myru». Rosiiska ahresiiia mozhe zmusyty liudstvo povernutysia do epokhy ruiniivnykh voien – ese Yuvalia Noia Kharari dlia The Atlantic (2022, December 19). *Forbes*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7k4E8k> [in Ukrainian].
- Kopiika, V. & Shynkarenko, T.** (2001). *Yevropeyskyi soiuz: zasnuvannia i etapy stanovlennia*. Kyiv: Vydavnychiy dim [in Ukrainian].
- Mamchenko, N.** (2022, October 12). Zhozep Borrel: «Khocha spivpratsia z administratsiieiu Baidena chudova – khto znaie, shcho vidbudetsia cherez dva roky chy navit u lystopadi». *Sudebno-yuridicheskaya gazeta*. Retrieved from <https://cutt.ly/v7k4PYt> [in Ukrainian].
- Orlyk, V.** (2022). Zhozep Borrel pro novi zavdannia yevropeiskoi dyplomatii. *National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/b7k1dNT> [in Ukrainian].
- Ostapenko, O. & Riashko, V.** (2015). Kant: viina i myr. Vazhkyi shliakh do vichnoho myru. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. Serii: Yurydychni nauky, 813, 209-214 [in Ukrainian].
- Panafidin, I.** (2022). Filozofska ideia myru: stanovlennia ta evoliutsiia. *Aktualni problemy dukhovnosti*, 12, 345-355 [in Ukrainian].
- Penn, V.** (1963). Opyt o nastoyashchem i budushchem mire v Evrope putem sozdaniya evropeyskogo Kongressa. *Parlamenta ili Palaty gosudarstv Traktaty o vechnom mire*. Moskva: Sotsekgiz [in Russian].
- Statti i materialy, prysviacheni Heraklitovi* (1963). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Strugatskiy, B.** (2022, August 9) Zemlya slishkom mala. chtoby byt polem sovremennogo boya. *Ne silos*. Retrieved from <https://cutt.ly/i7k7enC> [in Russian].
- Telezhnykov, I. & Kozub, T.** (2022, October 13). «Idealnyi shtorm». Shcho oznachaie promova Borrelia z krytykoiu SSHa. *Vesti.ua*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7k7dci> [in Ukrainian].
- Terner, T.** (2015). Manifest metamodernista. *Eros i kosmos*. Retrieved from <https://eroskosmos.org/metamodernist-manifesto/> [in Russian].
- Vermyulen, T. & Akker, van den R.** (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2. Retrieved from <https://cutt.ly/U7k7kK6> [in English].
- Zinchenko, O.** (2022, October 10). «My ne ochikuvaly, shcho Ukraina nastilky zapeklo chynytyme opir»: rezonansna promova Borrelia pro novyi svitovyi lad». *TSN*. Retrieved from <https://cutt.ly/O7k7byo> [in Ukrainian].